

СОЦИАЛНА И ПСИХОЛОГИЧНА ПОМОЩ ЗА СТАРИТЕ ХОРА

Красимира Петрова

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP FOR ELDERLY PEOPLE

Krasimira Petrova

ABSTRACT: Third age people need social and psychological help. The paper aims to show the necessity of matching the provided social services with the age specificities of the elderly. From the point of view of differently oriented old age theories, the following general principles could be drawn when choosing a strategy for providing help to the elderly: selection, optimization and compensation.

KEY WORDS: third age people, social services, social and psychological support, old age theories, selection, optimization, compensation of social services.

Безспорен е фактът, че с напредването на възрастта нуждата от помощ и подкрепа на старите хора нараства. Това поставя множество проблеми, свързани с организацията на оказване на помощ, с подготовката на специалисти, които са мотивирани да работят със старите хора, с познания за старостта като етап от човешката периодизация, с умения за общуване и взаимодействие с по-възрастните хора, с възприемането им като равнопоставени субекти, членове на обществото.

Ще разгледаме няколко подхода, които позволяват да се открият основните концепции за възрастното население, касаещи преди всичко предоставянето на социални услуги за старите хора. /http://w210.ub.unituebingen.de/volltexte/2006/2227/pdf/Lebenswelt_Alte_Otto-Bauer-050503-140306.pdf:/

Ако подходим от позицията на **историческия** преглед на представата за старите хора, то може да се твърди, че до 70-те години на миналия век представата за старите хора е като за пасивни, немощни, нещастни, нуждаещи се от грижи хора, които не могат да вземат решения, тъй като не им достигат физическите, психическите и душевните сили. Перспективата за тях е настаняването в старчески домове или някакви грижи от страна на близките им. По всяка вероятност този факт е свързан с идеята за вечна младост, с моделите за „оставане млад“ в смъртта, повлияни от хипарските движения.

Едва през 80-те години се говори за нов поглед върху възрастното население, основан върху идеята, че те имат права и са активни участници в собствения си живот. Появяват се публикации за „новите възрастни“, които биват определяни като способни, активни и продуктивни членове на обществото, и се заговаря за тяхната роля като нормални членове на хуманно ориентираното общество. И въпреки увереността, че възрастните хора заслужават достойно отношение, внимание и грижа, не престават и днес дебатите относно тяхната полезност или безполезност за обществото. Важното е, че от историческа гледна точка е показано, че старите хора не само не са безполезни, но много от тях запазват активността си до смъртта. Това налага диференциран и индивидуален подход в помагачите професии.

Другият дискурс на този проблем е да се гледа на старите хора като на наши съседни и наши колеги в работата, тоест търси се достъпът и допирът с тях в най-близък съседски план; че това са нашите съседни, с които сме и продължаваме да общуваме; че това, че вече не ходят на работа, не е ги направило по-различни; това, че остаряват, не ги прави по-малко ценни хора. Условно може да се нарече **социално ориентиран** поглед. Същото се отнася и до работните взаимоотношения. Възрастните хора се представят като специалисти, трудещи се и помогнали да се построи тази икономика, която съществува и сега, и затова е необходимо да им се отдаде дължимото уважение, доверие и разбиране. Акцентира се върху съседите и колегите, тъй като всяка личност най-дълго контактува именно с тези хора, извън семейството и ако техните взаимоотношения останат непроменени, непроменени са и нагласите на хората към доскоро работилния човек.

Идеята е, че близките взаимоотношения с вече по-възрастните хора ще направят по-сензитивни и откликващи заобикалящите ги.

За адекватното отношение към възрастното население изиграват роля и теоретичните постановки, разработени от автори, които се обединяват около **социално-икономическата геронтология**. Най-общо се акцентира върху самодостатъчността на възрастния човек, осмислянето на свободното му време и все пак нуждата му и от социално обкръжение за поддържане на активност и жизненост. Издигат се концепции за активните, компетентните и успешните възрастни хора, които нормално се вписват в социума въпреки някои изменения във физиката и психичния им живот. Тези концепции са ориентирани към търсенето на ресурси у старите хора и тяхното обкръжение за преодоляването на нормалните процеси, които се налагат от физиологията на всеки индивид. По-възрастният човек е представен като човек с бъдеще, с цели, носител на ценности, на когото трябва да му се окаже малка подкрепа, за да се справи с предизвикателствата на стареенето.

Социалната геронтология има някои ключови позиции, които могат да се обобщят и отнесат към социалната практика:

- например не може психичното и физическото състояние да са основен разграничител за предлаганите от социалните служби социални услуги, тъй като личността е нещо цялостно и обхватно;
- второ, не може да се предлагат еднакви условия на живот на възрастните хора в една институция, защото те имат разнообразни нужди и това е свързано най-вече със социалния и поведенческият им статус;
- трето, да се помни, че не може да се експлоатира до безкрайност идеята за самостоятелен на всяка цена живот на стария човек, а при нужда да се промени услугата;
- четвърто, не може да се предлагат услуги, които надхвърлят възможностите на социалните служби, от една страна, като пари, човешки ресурси и т.н., и надхвърлят реалните възможности за помощ на конкретния индивид. Идеята е, че все пак настъпва краят на даден човек, тоест икономически изгодни и социално оправдани услуги.

Друга концепция, която стои в основата на социалната работа с възрастните клиенти, е тази за **качеството на грижата, здравеопаз-**

ването и рехабилитацията. Основава се на твърдението, че всички тези услуги трябва да бъдат достъпни за възрастните хора, да бъдат социално ориентирани и да се предоставят от квалифицирани хора, мотивирани и обучени да помагат и работят със стари хора. Тук не се поставя въпросът за заплащането на услугата, а за достъпа до нея, за получената информация, че такава съществува, и до информираното съгласие, че за подобна услуга нуждаещото се лице е съгласно да я получи. Важно условие е да се спазва правилото за равни възможности за всеки потребител. В тази насока са и възгледите за цялостно обгрижване и помощ на личността, за работа в екип и за нуждата от установяване и поддържане на междуинституционални връзки с всички институции, които имат отношение към възрастните хора, но най-вече държавните структури в конкретната общност. Принципите са за комплексност, цялостност, доброволност на предлаганите услуги.

Необходимо е да се подходи и чисто **икономически** към проблема при оказването на услугите, а именно:

- съобразяване с възможностите на конкретната социална служба като финансов и човешки ресурс;
- предлагане на най-доброто качество на услугата в зависимост от настоящите потребности на клиентите;
- контрол върху услугите, извършвани от неправителствени и доброволчески организации;
- спазване на поетите ангажменти и своевременно откликване на жалби, сигнали и т.н.;
- създаване и изпълнение на програми, които да включват ангажменти и от страна на семейството и общността, като и те, от своя страна, могат да бъдат материално или психологически подпомагани;
- ангажираност повече с управлението на случаите с по-възрастните хора, отколкото с непосредствената работа със случай, без последният метод да бъде напълно изключен от дейността на социалните работници.

Известни са и други философски ориентирани модели за социално-психологичната работа със старите хора, които са разчетени на връзката им с обществото и ролята в него (Фр. Хьоплингер, 2009):

1. Възприемането им като „успешни стари хора”, активно грижещи се за здравето си и на тази основа – ориентация към стратегии и планове за съхраняване на здравния им статус и успешна късна реализация.

2. “Продуктивни стари хора” – базира се на възможността им да запазят работоспособността си и възможностите за трудова дейност и след пенсионирането. В зависимост от психо-физиологичните им възможности да работят почасово или на пълен работен ден. Продуктивността се разбира като общуване и взаимодействие с приятели, връстници, поддържане на адекватни взаимоотношения с близки и роднини, осъзнаване на статуса и ролята си в обществото, сигурност и продуктивност дори и в късна старческа възраст.

3. “Самоосъзнати стари хора” – съзнателни, активни участници в политическите и социални събития, имащи отношение, мнение, позиция не само по въпроси, които ги засягат, а активна гражданска позиция. Тук се включва и автономността при вземане на решения, отнасящи се преди всичко за тяхното бъдеще, имущество, лечение и грижи, както и компетенции за оцеляване, умения за самоотстояване, мотивация за мобилизиране на всичките им ресурси за самостоятелно оцеляване.

4. “Солидарни стари хора” – солидарността се разбира първо, между тях самите и второ, солидарно в предаването на опита на по-младите възрастови групи и идеята за приемственост на опит, мисли, поведение, съпреживяване.

Вместо обобщение могат да се открият следните **принципни положения**, които гарантират адекватни форми на социални услуги за старите хора:

1. Съхраняване на автономността на стария човек до оптимални граници, в които той да се чувства удовлетворен от себе си и от своята самостоятелност.

2. Обучение на по-възрастните хора в грижа за самите тях, на близките им в оказването на помощ, консултиране относно бъдещите промени, които ги очакват, и създаване на нагласи за бъдещо зависимо поведение.

3. Осведомителна кампания сред общността по проблемните области, засягащи здравето и благосъстоянието на хората, като целта

е обществото да бъде информирано, да промени нагласите си към тях и да се създаде възможност за оказване на помощ за възрастното население.

4. Създаване на възможности за организиране на почасова професионална активност на възрастните хора, като заедно с това се създадат възможности за предлагане на продукцията им на пазара, което пък създава предпоставки за някаква финансова помощ.

5. Превантивна работа, ориентирана към осъзнаване на предпоставките за дискриминация, за емоционално, физическо и дори сексуално малтретиране на възрастните хора – създаване на сензитивно към тези специфични проблеми общество.

6. Търсене на възможности за оптимизиране на ежедневието на възрастното население чрез подобряване на условията за живот, поддържане на жилището им, ремонт при промени във физическия им статус, създаване на възможности за осъществяване на социални контакти и организиране и структуриране на свободното им време.

7. Създаване на кризисни центрове, спешна медицинска помощ, ориентирана само към възрастните хора, както и медицински центрове за ранна диагностика и превенция на заболявания, характерни за възрастовия период.

8. Промяна в законовата база, отнасяща се до грижите за старите хора.

Ключови думи в подобно начинание е добре да бъдат:

- **автономия**, разбирана в най-широкия смисъл на думата – в индивидуален, социален, професионален;
- **компетентност** – максимално развиване и използване на личностните, социалните и институционалните ресурси, и
- **успешна старост** – разбирана като достоен, спокоен и щастлив живот до самия край, гарантиран от законодателството на страната.

В същото време, издигнати като принципи, те ще звучат по следния начин:

- независимост;
- участие;

- полагане на грижи;
- реализиране на вътрешния потенциал;
- достойнство.

Проблемът „старите хора” е преди всичко социален, нравствен и по различен начин представен от различните теории. /<http://sozrabota.ru/publ/>

Съгласно **теорията за освобождаването** старите хора се отчуждават от всичко, което е било присъщо за тях в предходните периоди. Основополагащо в тази теория е, че процесът на освобождаване и отчуждаване е нормално протичащо явление, което позволява на по-младите хора да заемат заслуженото си място в обществото. Освобождаването се разглежда като отстъпване на социалния статус, като разтоварване от социални роли, преди всичко професионални, и поемане на нови такива, без да се определи за кои точно нови роли става дума. Могат да се поставят и други въпроси – означава ли освобождаването преход към смъртта и дали това явление е непременно неизбежно.

Другата социална теория, свързана с обясняването на положението на старите хора, е **теорията за активността**. Според нея старите хора след приключването на професионалния и социален живот преминават в социална изолация и придобиват чувство за ненужност и отхвърленост. Това поражда чувство за малоценност, накърнява достойнството им. Като изход от ситуацията се предлагат варианти за ангажиране на по-възрастните хора с обществена дейност, с почасова трудова заетост, с доброволческа работа, дори с нова професионална ангажираност и усвояване на нова професия и квалификация. Доказано е, че съществува взаимовръзка между заетостта в предходните възрастови етапи и в старческа възраст – активността от по-ранните периоди се запазва при някои хора и до дълбока старост. Отворените, демократично мислещите, социално ангажираните и смели хора запазват активността си и след навършване на 70 години и обратно – плахите, несигурните, недоволните и дори страхливи в младостта си хора, остават такива и до самия си край.

Съществува и социална **теория за малцинството**, която определя възрастовата група като малцинство в обществото и този факт мотивира ниския социален статус на старите хора, определя икономи-

ческото им неблагополучие и подобно на повечето малцинствени групи – и тяхната социална изолация. Тази теория звучи в духа на дискриминационните нагласи и е несоциална по своята същност, защото и малцинствата имат права и сила, а и старите хора в съвременния свят не могат да бъдат определени като малцинство.

Теорията за субкултурата отнася старите хора в категорията на субкултурите, които притежават своеобразни ценности, норми, различни от съществуващите в обществото. Причините за превръщането им в своеобразна субкултура са най-малко четири:

- наличие на психологична близост с хора със сходни проблеми, които е нормално да бъдат от същата възрастова група;
- наличие на взаимодействия между старите хора, поради изключването им от останалите възрастови групи;
- институционално изолиране на по-възрастните хора – в домове, в квартали, в клубове и т.н.;
- създадени стереотипи на поведение и начин на живот за старите хора, които не допускат изключения от тази социална „норма” и на тази основа – страх от общественото мнение, че старият човек не живее по правилата.

А истината е, че ако бъдат допуснати и те допуснат взаимодействия с представители от други възрастови групи, няма основание да се говори за старческа субкултура.

Теория за възрастовата стратификация, която може да се определи като най-малко дискриминираща, тъй като тя възприема възрастните хора като поколение, носител на ценностите и опита в конкретната историко-политическа и икономическа ситуация, поколение, което притежава уникални материални и културни ценности и затова е безценно за обществото като цяло.

Теориите за мястото и ролята на възрастните хора в обществото само допълнително свидетелстват, че интерес към тях има, че се работи в насока на тяхното социално благополучие и подкрепа, че са обект на предлаганите разнообразни социални услуги за тях, че се мисли за увеличаване на тяхното дълголетие.

Практическата работа със старите хора следва принципите <http://sozrabota.ru/publ/>:

- изучаване на индивида в неговата социална среда – като обкръжение, близки, роднини, квартал, общност;
- разбиране на психо-социалния му статус и развитие на личността като процес, а не като константна величина;
- отчитане на социокултурните фактори при формирането и развитието на личността.

Може да се добави и още един принцип – отчитане на генетичните фактори, на индивидуално-психологичните особености на личността.

За да се помогне на старите хора в обществото, е необходимо да се имат предвид следните **особености** или дори **предпоставки**, които са изходен пункт в помагачия процес (Социална работа: теория и практика, 2002, 200–201):

- необходимо е разграничаване на нормално, патологично и оптимално прогичащо стареене;
- да се има предвид междуличностното разнообразие на възрастното население;
- да се отчита гъвкавостта в подходите към старите хора с акцент върху техните потенциални възможности, а не непременно рисове;
- да се съобразяваме с възрастовите ограничения по отношение на развиване на нови способности и адаптация към променящата се действителност;
- да се разчита на теоретичните и практически достижения, свързани с изследвания относно възможностите на възрастните хора;
- да се отчитат и негативните изменения в психиката на по-възрастния човек, които му пречат да бъде достатъчно адаптивен;
- да се има предвид пластичността на психиката на хората като цяло.

Същите автори предлагат и три елемента, които трябва да бъдат заложени при **организирането и изработването на стратегия** за социална политика спрямо старите хора:

1. Селекция – да се открият онези елементи от жизнеспособността на старите хора, които могат да ги направят удовлетворени и в достатъчна степен автономни.

2. Оптимизация – квалифицирани за работа с възрастни хора специалисти следва да идентифицират нови, резервни възможности за качествено и количествено подобряване на социалните услуги.

3. Компенсация – да се намерят допълнителни източници за компенсиране на измененията, настъпващи в резултат от възрастовите промени в психиката на възрастните клиенти, които да помогнат за съхраняване на паметта, подобряване на възприятно-представната дейност, компенсиране на ограничеността в двигателната сфера и т.н.

Старият човек не е инвалид, не е непременно социално слаб, беден, не е непременно негоден да се справи с живота си, не е безпомощно дете, а нормален човек с намалени функции и дейности, който изпитва временни или по-продължителни затруднения и понякога му е нужна помощ, оказана навреме и по подходящ начин, за да се чувства спокоен, удовлетворен и сигурен в себе си, в близките си, в подкрепата на обществото, което в неговите очи са социалните служби с конкретните помагачи личности.

Но за да се реализират тези стратегии, е необходимо да се има предвид следните позиции, които осигуряват оптимални грижи в старческата възраст:

1. Нормално организираното общество предлага адекватни възможности за всичките си членове, в т.ч. и за възрастните хора.

2. Социалната политика на страната определя качеството на живот и на своите по-възрастни членове.

3. За да са подходящи грижите за старите хора в страната, е необходимо да са създадени добри условия за работа на специалистите и да е осигурено прилично заплащане.

Социално-психологичната работа със старите хора е мисия, която е по-сложна дори от работата с деца и семейства. Липсата на перспективи за бъдещето на клиентите обезкуражава, тъй като при работата с децата и семействата съществува надежда за промяна, докато при стария човек промяната е към влошаване на състоянието му и смърт. Това не е повод за отказ, защото добре структурираната и организирана услуга удължава живота на стария човек, осигурява му достойни старини и достоен край на неговия живот.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Социальная работа: теория и практика. М., 2002
2. **Хьоплингер, Фр.** Новите лайтмоделі за старите хора. С., 2009.
3. <http://sozrabota.ru/publ>
4. http://w210.ub.unituebingen.de/volltexte/2006/2227/pdf/Lebenswelt_Alte_Otto-Bauer-050503-140306.pdf